

فهرست

۷		دیباچه
۱۳		مقدمه
۱۴	مشخصات حقوق بین‌الملل خصوصی	
۱۵	فوائد حقوق بین‌الملل خصوصی	
۱۸	منابع حقوق بین‌الملل خصوصی	
۱۸	۱ - منابع داخلی (قانون و رویه قضائی)	
۲۲	۲ - منابع بین‌المللی (عهدنامه‌ها و عرف بین‌المللی)	
۲۴	دکترین	
۲۵	تحقیقات و تبعات انجمنهای علمی	

مبحث اول - تقسیم جغرافیایی اشخاص

فصل اول: تابعیت

۲۶	کلیات و اصول تابعیت	کلیات
۲۶	۱ - کلیات	
۲۸	۲ - اصول و مبانی تابعیت	
۲۹	اصل اول - هر فرد بایستی تابعیتی داشته باشد	
۳۰	قاعده اول - هر فرد به محض تولد بایستی تبعه دولت معینی باشد	
۳۰	۱ - سیستم خون	
۳۳	۲ - سیستم خاک یا تابعیت ارضی	
۳۴	دلایل طرفداران سیستم خون	
۳۵	دلایل طرفداران سیستم خاک	
۳۷	نتیجه: مقایسه بین دو سیستم	
	قاعده دوم - هیچ کس نمی‌تواند تابعیت خود را از دست بدهد مگر آنکه	
۳۷	تابعیت دولت دیگری را تحصیل کرده باشد	
۴۱	اصل دوم - هیچ فردی نبایستی بیش از یک تابعیت داشته باشد	
۴۱	۱ - اختلاف طرز تفکر دولت‌ها راجع به تحصیل تابعیت	
۴۲	۲ - تابعیت مضاعف	
۴۳	۳ - تابعیت مضاعف به دلیل ازدواج	
۴۴	وسایل جلوگیری از تابعیت مضاعف	
۴۷	اصل سوم - تابعیت یک امر همیشگی و زوال‌ناپذیر است	
۴۷	۱ - تغییر ارادی تابعیت	
۴۸	الف - وضع شخص در مقابل دولتی که می‌خواهد نسبت به آن ترک تابعیت کند	
۴۹	ب - وضع شخص در مقابل دولتی که می‌خواهد به تابعیت آن درآید	

۵۰	۲ - تغییر غیرارادی تابعیت
۵۰	۳ - تغییر تابعیت در اثر ازدواج
۵۱	الف - عقیده کلاسیک (نظریه وحدت تابعیت زن و شوهر)
۵۳	ب - موضوع تابعیت زن از اوایل قرن بیستم به بعد
	۴ - چند نکته درباره وضع تابعیتی که از روی خدعه و تقلب نسبت به قانون داده شده است
۵۵	تابعیت در ایران
۵۸	اولاً - عهدنامه‌ها
۵۹	ثانیاً - مقررات متفرقه
۶۱	اول - به دست آوردن تابعیت ایران
۶۱	۱ - تابعیت اصلی
۶۳	سیستم خاک
۶۴	سیستم خون
۶۴	نسب مشروع
۶۵	نسب نامشروع
۶۷	تابعیت اکتسابی
۶۷	ازدواج
۶۷	۱ - وضع زنان خارجی که شوهر ایرانی اختیار می‌کنند
۶۸	۲ - وضع زنان ایرانی که با مرد خارجی ازدواج می‌کنند
۷۰	پذیرش به تابعیت ایران
۷۵	دوم - از دست دادن تابعیت ایران
۷۵	الف - مورد ازدواج
۷۵	ب - موارد ارادی از دست دادن تابعیت ایران
۷۸	سوم - بازگشت به تابعیت

فصل دوم: اقامتگاه

۸۰	کلیات
۸۲	فوائد عملی بحث در اقامتگاه
۸۳	حقیقت مسأله اقامتگاه
۸۵	اصول سه گانه اقامتگاه
۸۶	اصل اول - هر شخص بایستی اقامتگاه معینی داشته باشد
۸۶	اصل دوم - هیچ شخصی نباید بیش از یک اقامتگاه داشته باشد
۸۷	اصل سوم - اقامتگاه یک امر همیشگی نیست
۸۷	تعیین اقامتگاه از لحاظ بین‌المللی در حقوق ایران

مبحث دوم - مسأله وضع بیگانگان

۸۹	فصل اول: اصول و مبانی حقوق بیگانگان
۸۹	اول - مقتضیات حقوق بین الملل عمومی
۹۰	الف - طرز تفکر فلسفی و اخلاقی
۹۲	دوم - رفتار متقابل
۹۳	۱ - رفتار متقابل سیاسی
۹۳	۲ - رفتار متقابل قانونگذاری
۹۴	۳ - رفتار متقابل عملی
۹۴	سوم - قوانین داخلی
	فصل دوم: وضع اشخاص طبیعی و اشخاص حقوقی بیگانه در ایران
۹۶	وضع اشخاص طبیعی بیگانه در ایران
۹۶	وضع بیگانگان در حقوق سابق ایران
۹۶	الف - دوران قبل از اسلام
۹۷	ب - دوران حکومت اسلامی
۹۹	ج - دوران رژیم کابینولاسیون
۱۰۲	وضع اشخاص طبیعی بیگانه در حقوق فعلی ایران
۱۰۲	الف - حقوق سیاسی
۱۰۵	ب - حقوق عمومی
۱۱۰	اخراج بیگانه
۱۱۳	ج - حقوق خصوصی
۱۱۵	حقوق خصوصی بیگانگان به موجب معاهدات
۱۱۶	سلب مالکیت از بیگانگان
۱۱۸	اقدامات استحقاقی و تأمین
۱۳۳	وضع اشخاص حقوقی بیگانه در ایران
۱۳۶	شناسایی بین المللی اشخاص حقوقی
۱۳۱	وضع شرکتهای خارجی در ایران
۱۳۲	۱ - مسأله تابعیت شرکتهای
۱۳۸	۲ - حقوق شرکتهای خارجی در ایران

مبحث سوم - مسأله تعارض قوانین

۱۴۰	۱ - طرح مسأله
۱۴۰	الف - تشخیص صلاحیت از لحاظ قانون
۱۴۰	ب - تشخیص صلاحیت از لحاظ مقام رسمی
۱۴۱	ج - تشخیص صلاحیت از لحاظ دادگاه

۱۴۲	۲ - اصطلاحات
۱۴۲	الف - قوانین درون مرزی و قوانین برون مرزی
۱۴۳	ب - قوانین شخصی و قوانین ذاتی
۱۴۴	ج - اصطلاحات دیگر

فصل اول: تکامل تاریخی افکار و عقاید - مکتبهای فوق بین المللی خصوصی

	قسمت اول: دوره قدیم
۱۴۸	۱ - مکتب ایتالیایی
۱۵۳	۲ - مکتب فرانسوی
۱۵۵	۳ - مکتب هلندی
۱۵۶	قسمت دوم: دوره جدید
۱۵۶	۱ - مکتب آلمانی
۱۵۸	۲ - مکتب انگلیسی - امریکایی
۱۶۰	۳ - مکتب جدید ایتالیایی
۱۶۲	۴ - مکتبهای جدید فرانسوی

فصل دوم: فن به کار بردن قاعدهٔ ایرانی محل تعارض

۱۷۲	اول - مسألهٔ تأثیر حقوق
۱۷۴	۱ - شرایط تأثیر بین المللی حق
۱۷۵	۲ - حدود تأثیر حقی که صحیحاً به وجود آمده است
۱۷۷	دوم - مسألهٔ توصیفها
۱۸۱	سوم - احاله
۱۸۶	چهارم - مسألهٔ نظم عمومی
۱۸۹	ضابطه برای تشخیص نظم عمومی در روابط بین الملل

فصل سوم: ضمانت اجرای قاعدهٔ تعارض - تقلب نسبت به قانون

۱۹۴	شرایط اعمال قاعدهٔ جلوگیری از تقلب نسبت به قانون
۱۹۵	آثار جلوگیری از تقلب نسبت به قانون

فصل چهارم: مطالعهٔ چند مورد در عمل

۱۹۷	۱ - احوال شخصی
۲۰۱	۲ - اموال
۲۰۴	اموال غیر مادی
۲۰۵	۳ - تنظیم اسناد

حقوقی خاص و قوانین و تشکیلات قضائی مخصوص به خود دارند و برای اینکه روابط حقوقی بین اشخاصی که در طرفین این مرزها قرار گرفته‌اند امکان‌پذیر باشد بایستی یک رشته مَفْصَلها یا پلهایی ساخت و وسایلی اتخاذ کرد. در حقیقت حقوق بین‌الملل خصوصی، فنی است که این وسایل را به ما می‌آموزد. بنابراین، هر زمان که پدیدهٔ مرز در روابط حقوقی افراد ظاهر می‌شود، ضمناً یک مسئلهٔ حقوق بین‌الملل خصوصی هم مطرح می‌گردد.

مشخصات حقوق بین‌الملل خصوصی

۱ - بین‌المللی بودن آن - دربارهٔ وصف بین‌المللی حقوق بین‌الملل خصوصی، پاره‌ای از علما تشکیک کرده‌اند، از جمله دووری سومیر^۱ عقیده دارد که این رشته از حقوق شعبه‌ای از حقوق داخلی است و همچنین نی‌ویا به صریحاً اظهار نظر می‌کند بر اینکه حقوق بین‌الملل خصوصی به هیچ وجه جنبهٔ بین‌المللی ندارد.^۲

به نظر ما اگرچه حقوق بین‌الملل خصوصی از لحاظ طریقهٔ حل مسائل مربوطه فاقد جنبهٔ بین‌المللی است معذک چون هر دولتی در وضع و اجرای قواعد و مقررات راجع به آن برای اینکه منصفانه و صحیح باشد ناگزیر از رعایت حاکمیت سایر دولتهاست، اشکالی ندارد که برای این شعبه از حقوق جنبهٔ بین‌المللی قائل شد.

۲ - خصوصی بودن آن - نسبت به وصف خصوصی بودن آن، و اینکه آیا حقوق بین‌الملل خصوصی از رشته‌های حقوق خصوصی و یا منشعب از حقوق عمومی است، باز هم بین علما اختلاف نظر موجود است؛ اگرچه از تعریفی که اجمالاً از حقوق بین‌الملل خصوصی کردیم چنین استنباط می‌شود که این رشته از حقوق، جزو حقوق خصوصی به شمار می‌آید، اما نکاتی که ذیلاً ذکر می‌شود جنبهٔ خصوصی بودن حقوق بین‌الملل خصوصی را ضعیف می‌کند:

اولاً - با دخالت روزافزون دولتها در روابط حقوقی افراد، امروزه دیگر حقوق خصوصی چندان واقعیتی ندارد؛ اقتصاد ارشادی، اتانیزم، ملی کردن صنایع که افراد عادی را مأمورین به خدمات عمومی تلقی می‌نماید حقوق مربوط به مالکیت و قراردادهای را همواره تحت تأثیر شدید خود قرار داده و این نفوذ قواعد عمومی در

1. de Varenille Sommières: Synthèse du dr. int. privé.

2. Nilboyet: Traité de dr. int. privé.

حقوق خصوصی، خواه ناخواه دامنگیر حقوق بین الملل خصوصی هم شده است. ثانیاً - حقوق بین الملل خصوصی از حقوق موضوعه است که هر دولتی در تعیین احکام و قواعد آن، مصالح سیاسی و اجتماعی گروه ملی خود را بیشتر در نظر می گیرد، که با این کیفیت نیز مشکل بتوان گفت حقوق بین الملل خصوصی رشته ای از حقوق خصوصی به شمار می رود.

فوائد حقوق بین الملل خصوصی

حقوق بین الملل خصوصی متضمن فوائد بسیاری است که ما آنرا تحت دو عنوان ذکر می کنیم: ۱- فوائد عملی ۲- فوائد علمی.

۱- فوائد عملی - حقوق بین الملل خصوصی - فوائد عملی این علم زیاد است زیرا در هیچ عصری از اعصار روابط بین المللی به این اندازه وسیع نبوده است و در واقع می توان گفت که تسهیلات و وسایل حمل و نقل، توسعه شدید تقسیم اقتصادی کار، تخصص بعضی از کشورها در بازه ای از رشته های صنعتی و خلاصه یک سلسله اوضاع و احوال، موجب این همه پیشرفت شده است و امروزه ملاحظه می کنیم که بر اثر جابجا شدن اشیاء، اشخاص، افکار و عقاید از کشوری به کشور دیگر، مسائل بین المللی بیشماری مطرح می شود:

الف - اشیاء - هرگونه نقل و انتقال کالا از کشوری به کشور دیگر، یک مسئله بین المللی را در روابط افراد مطرح می سازد.

کالاهایی که از کشوری به کشور دیگر آورده می شود خود مستلزم قراردادی است: مثلاً یک صنعتگر ایرانی، کالاهایی از یک کشور خارجی می خورد. باید بین فروشنده و خریدار قراردادی بسته شود. آنوقت این مسئله مطرح می شود که قوانین کدام یک از کشورها (کشور متبوع خریدار، کشور متبوع فروشنده و یا کشور محلی که أحياناً قرارداد در آنجا بسته شده است) بایستی بر این قرارداد حکومت کند؟ پاسخ این مسئله را حقوق بین الملل خصوصی به ما می دهد.

ب - اشخاص - جابجا شدن اشخاص، عزیمت از کشوری و اقامت در کشور دیگر، مسائل بین المللی مربوط به اشخاص را مطرح می کند و در این زمینه موضوع مهاجرت و مسئله توریسم (جهانگردی) قابل توجه است.

ج - افکار و عقاید - امروزه مخصوصاً با وضع جدید رادیوفونی و تلویزیون، افکار

مصنّفین، مخترعین، علما، موسیقی دانان و دیگر هنرمندان با سرعت فوق العاده زیاد از کشوری به کشور دیگر سیر می‌کند و اغلب این مسئله بین المللی مطرح می‌شود که این مالکیت‌های معنوی را تا چه حدودی می‌توان حمایت کرد.

۲ - فواید علمی حقوق بین الملل خصوصی - از نظر پرورش علمی، فواید حقوق بین الملل خصوصی مربوط است به:

الف - تازگی موضوعات آن - در حقوق بین الملل خصوصی مسائل حقوقی تازه‌ای مطرح می‌شود و مورد بحث قرار می‌گیرد، زیرا این رشته از علم حقوق، مستقل است و دارای قواعد و احکام مخصوص به خود. منظور این است که حقوق بین الملل خصوصی از امتزاج شعب دیگر حقوق به وجود نیامده و دنباله انتظامات حقوقی دیگر نیست و باید جداگانه آنرا فراگرفت تا به مسائل دقیق و موضوعات تازه آن واقف شد.

ب - فن اختصاصی بودن - حقوق بین الملل خصوصی فن خاص «تطبیق و انطباق» است. شما با فراگرفتن این رشته از حقوق، تأسیسات حقوق داخلی خود را از لحاظ تشابه و افتراقی که با تأسیسات حقوق خارجی دارد، مورد مطالعه قرار می‌دهید و آنها را با یکدیگر تطبیق می‌کنید؟ این تطبیق و انطباق متضمن یک ورزش فکری است و شما را حقوقدان می‌کند. فرض کنید یک صنعتگر ایرانی برای به کار انداختن کارخانه خود احتیاج به مواد اولیه، که در کشور یافت نمی‌شود دارد؛ مثلاً باید از خارجه زغال سنگ وارد کند و برای این منظور با یک کمیته خارجی فروشنده زغال سنگ قراردادی می‌بندد. بین معدن زغال سنگ و کارخانه مذکور، مرزی فاصله است و در دو طرف مرز دولتهای مستقل با حاکمیت‌های متساوی الاحترام حالت می‌شوند که طرز تفکر حقوقی خاص و قوانین مخصوص به خود را دارند. همان طور که قوانین مملکت محل وقوع معدن، در ایران به نفع قدرت اجرائی ندارد قوانین ایران هم نمی‌تواند نسبت به کالایی که در خارج از مرز واقع شده به طور مطلق حکومت کند؛ در اینجا است که فن تطبیق و انطباق پیش می‌آید و حقوق بین الملل خصوصی، فنی خاص می‌شود. بایستی قوانین چند مملکت را در نظر گرفت: مملکتی که در آنجا معدن قرار گرفته، کشوری که باید زغال در آنجا تحویل شود و احتمالاً کشوری که طرفین در آنجا قرارداد بسته‌اند. عالم حقوق بین الملل خصوصی بایستی این قوانین را با یکدیگر تطبیق و بین آنها سازش و هم‌آهنگی ایجاد کند و معلوم سازد که هر کدام از قوانین تا چه حدودی باید به موقع اجرا درآید.

ج - بهتر فهمیدن سایر رشته‌های حقوق - حقوق بین‌الملل خصوصی ما را به‌تعمق بیشتری دربارهٔ تأسیسات حقوق داخلی وادار می‌کند. ملاحظه کرده‌اید در حقوق مدنی غالباً راجع به حقیقت قضائی یک موضوع (یا یک تأسیس قانون)، مفصلاً بحث شده است. نظریات مختلف و همچنین دلائل له و علیه هر عقیده هم ذکر می‌شود. ولیکن در آخر کار، نظر قطعی و جزمی اتخاذ نمی‌شود. مثلاً راجع به حقی که بستانکاران برای ابطال معاملات بدهکار خود که به‌زیان آنها اقدام کرده است دارا می‌باشند (مدلول ماده ۲۱۸ ق. م.) نظریات متفاوت اظهار می‌شود. از جمله گروهی این حق را ضمانت اجرای یک «تقصیر مدنی» می‌دانند ولی منجزاً نمی‌گویند که آیا این یک «تقصیر قراردادی»^۱ است و یا یک «تقصیر جرمی»^۲. این تفکیک در حقوق بین‌الملل خصوصی اهمیت زیاد دارد. در اینجا باید منجزاً اظهار عقیده کرد؛ زیرا بر حسب اینکه موضوع ضمانت اجرای یک تقصیر قراردادی یا یک تقصیر جرمی باشد، قانونی که صلاحیت حکومت بر آنرا دارد متفاوت می‌شود.

مثال دیگر: در حقوق مدنی فرانسه راجع به طبیعت حقوقی رژیم جهیزیه زن^۳ بین متخصصین حقوق مدنی فرانسه، اختلاف نظر موجود است. گروهی آنرا نوعی از «جس مال»^۴ می‌دانند و برخی دیگر اظهار عقیده می‌کنند بر اینکه این یک نوع عدم اهلیت است. اما در حقوق بین‌الملل خصوصی تردید به‌هیچ وجه جایز نیست و ناگزیر از اتخاذ تصمیم قطعی هستیم. زیرا بر حسب اینکه طبیعت حقوقی رژیم جهیزیه زن جس مال و یا عدم اهلیت باشد قانون یک کشور یا قانون کشور دیگری اجرا می‌شود. این مثالها و همچنین مثالهای بیشمار دیگری را که در سرتاسر حقوق بین‌الملل خصوصی می‌توان ذکر کرد، معنای این عبارت نی‌برآیه را که می‌گوید: «حقوق بین‌الملل خصوصی، به‌منابه نورا فکنی است که به‌موضوعات و تأسیسات حقوق نورانشائی می‌کند تا سطح بیرونی و حدود هر موضوعی را روشن کند»، به‌خوبی آشکار می‌سازد.

1. Faute contractuelle.
2. Faute délictuelle.
3. Le régime dotal.
4. inaliénabilité.
5. Incapacité.